

Деньга Н.М.

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДИК ДІАГНОСТИКИ РІВНЯ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕФЛЕКСІЇ

Анотація: У статті автор обґрунтовує актуальність дослідження методик діагностики рівня розвитку професійної рефлексії, зокрема діагностики рівня розвитку рефлексивності та рефлексії, рівня сформованості педагогічної рефлексії, самооцінки рівня онтогенетичної рефлексії. Автор розглядає також взаємодоповнюючі методики діагностики рівня саморозвитку та потреб у саморозвитку, на самооцінку, самоактуалізацію, мотивацію досягнень, визначення ціннісних орієнтирів та ін. Автор проводить порівняльний аналіз вказаних діагностик на предмет змісту опитувальників, можливих варіантів відповідей та отриманих результатів.

Ключові слова: професійна рефлексія, методика діагностики професійної рефлексії, порівняльна характеристика методик діагностики.

Актуальність проблеми. Раніше проведений теоретичний аналіз поняття професійна рефлексія педагога дав змогу зробити висновок, що поняття рефлексія, професійна рефлексія та професійна рефлексія педагога взаємовідносяться між собою як загальне, спеціальне та специфічне. Можна стверджувати, що професійна педагогічна рефлексія – це: усвідомлення викладачем себе як суб'єкта педагогічної діяльності; оцінка педагогічної ситуації, в якій він перебуває; визначення міри відповідності власних педагогічних дій і форм поведінки в професійно значущих ситуаціях. Професійна рефлексія педагога підлягає діагностуванню та розвитку.

Постає завдання в проведенні порівняльної характеристики методик діагностики рівня розвитку професійної рефлексії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нами проаналізовані методики діагностики рівня розвитку рефлексивності, рефлексії, педагогічної рефлексії, розроблені А.Карповим, О.Анісімовим, О.Рукавішніковою, рівня онтогенетичної рефлексії, розробленої Н.Фетіскіним, В.Козловим, Г.Мануйловим. Розглянуто такі взаємодоповнюючі методики діагностики властивостей особистості:

- діагностика самоактуалізації особистості (А.Лазукін в адаптації Н.Каліни);
- методика виявлення стилю самоактуалізації (В. Семиченко);
- тест на визначення рівня реалізації потреб у саморозвитку (Н.Фетіскін, В.Козлов, Г.Мануйлов);
- діагностика рівня саморозвитку і професійно-педагогічної діяльності (Л.Бережнова);
- експрес-діагностика рівня самооцінки (Н.Фетіскін, В.Козлов, Г.Мануйлов);
- діагностика на самооцінку за методикою Будассі;
- тест на орієнтацію сенсу життя за методикою Д.Леонтьєва.

Формулювання цілей статті. Спрямованість на розвиток професійної рефлексії педагога ставить завдання перш за все визначити рівень сформованості вказаної властивості в особистості. Тому постає необхідність представити порівняльний аналіз методик діагностики рівня сформованості рефлексії, педагогічної рефлексії та взаємодоповнюючих до них.

Виклад основного матеріалу. Для науковців, які планують займатися розвитком професійної рефлексії, стане в нагоді використання методики діагностики рівня розвитку рефлексивності, розроблена А.Карповим на основі сформованих уявлень про зміст поняття рефлексії [2]. Дана методика діагностики базується на теоретичному матеріалі, який конкретизує загальне поняття рефлексивності та ряд суттєвих особливостей цієї властивості й призначена для визначення рівня розвитку рефлексії у особистості. З метою визначення рівня рефлексивності, самокритичності та колективності особистості О.Анісімов запропонував методику визначення рівня рефлексії [1]. З метою більш глибокого пізнання самого себе О.Рукавішнікова пропонує для виявлення рівня сформованості педагогічної рефлексії особистісний опитувальник [5]. Н.Фетіскін, В.Козлов, Г.Мануйлов підготували діагностику на самооцінку рівня онтогенетичної рефлексії, яка спрямована на вивчення її рівня, передбачає аналіз минулих помилок, успішного і неуспішного досвіду життєдіяльності [7].

З порівняльної таблиці (Таблиця 1. Порівняльна таблиця методик діагностики рівня розвитку рефлексії) видно, що всі методики мають різну кількість варіантів відповідей.

Таблиця 1. Порівняльна таблиця методик діагностики рівня розвитку рефлексії.

Автор методики	Назва	Кількість запитань	Варіанти відповідей	Результат
А. Карпов	Рівень розвитку рефлексивності	27	1 – абсолютно невірно; 2 – невірно; 3 – швидше невірно; 4 – не знаю; 5 – швидше вірно; 6 – вірно; 7 – абсолютно вірно.	1 – високий рівень рефлексивності; 2 – середній рівень рефлексивності; 3 – низький рівень рефлексивності.
О. Рукавішнікова	Визначення рівня сформованості педагогічної рефлексії	34	Два варіанти відповідей: «так» або «ні».	1 – низький рівень розвитку рефлексії; 2 – середній рівень рефлексії; 3 – високий рівень рефлексії.
О.Анісімов	Визначення рівня рефлексії	8	5 – ніколи; 4 – рідко; 3 – по мірі необхідності; 2 – часто; 1 – завжди.	1 – низький; 2 – нижче середнього; 3 – середній; 4 – вище середнього; 5 – високий рівень рефлексивності, самокритичності, колективності.
Н.Фетіскін, В.Козлов, Г.Мануйлов	Самооцінка рівня онтогенетичної рефлексії	15	Три варіанти відповідей: «так», «ні» або «не знаю».	1 – повна відсутність рефлексії минулого досвіду. 2 – рефлексія із знаком «-». 3 – рефлексія із знаком «+».

Методики А. Карпова, О.Рукавішнікової, Н. Фетіскіна мають такі спільні елементи:

- текст опитувальника складений у формі запитань;
- результат має три можливих варіанти;
- діагностується лише одна характеристика респондента (рефлексивність чи рефлексія).

Методика О.Анісімова від трьох інших відрізняється тим, що опитувальник складений із тверджень, в результаті проведення можна отримати один з п'яти можливих варіантів, діагностується три характеристики (рефлексивність, самокритичність і колективність).

На нашу думку, вказані методики є сенс використовувати для виявлення рівня рефлексивності (зокрема онтогенетичної) та рівня сформованості рефлексії. Як взаємодоповнюючі використовуються методики діагностики рівня саморозвитку та потреб у саморозвитку, самооцінки, самоактуалізації, мотивації досягнень, визначення ціннісних орієнтирів та ін.

Зокрема, доцільно провести тест на визначення рівня реалізації потреб у саморозвитку, авторами якого є Н.Фетіскін, В.Козлов, Г.Мануйлов [7]. Л.Бережнова пропонує діагностику рівня саморозвитку і професійно-педагогічної діяльності, в результаті якої визначається рівень прагнення до саморозвитку, самооцінка особистістю своїх якостей, оцінка проекту педагогічної підтримки [7].

З порівняльної таблиці (Таблиця 2. Порівняльна таблиця методик діагностики рівня саморозвитку особистості) зрозуміло, що ці дві методики мають багато відмінностей:

- опитувальники складені як у формі питань, так і у формі тверджень;
- методика Л. Бережної має до кожного питання три індивідуальні варіанти відповідей;
- методика Н. Фетіскіна дає можливість оцінити одну характеристику особистості на відміну від методики Л. Бережної, яка діагностує три властивості.

Таблиця 2. Порівняльна таблиця методик діагностики рівня саморозвитку особистості.

Автор	Назва	Кількість	Варіанти	Результат
-------	-------	-----------	----------	-----------

методики		запитань	відповідей	
Н.Фетіскін, В.Козлов, Г.Мануйлов	Тест на визначення рівня реалізації потреб у саморозвитку	15	1 – не відповідає дійсності; 2 – скоріше не відповідає; 3 – і так, і ні; 4 – скоріше відповідає, ніж ні; 5 – твердження повністю відповідає дійсності.	1– респондент активно реалізує свої потреби в саморозвитку; 2 – система саморозвитку поки що не склалася; 3 – респондент перебуває у стадії зупиненого саморозвитку.
Л. Бережнова	Діагностика рівня саморозвитку і професійно-педагогічної діяльності	18	Кожне питання (твердження) має три варіанти відповіді.	Рівень прагнення до саморозвитку визначається шкалою із семи пунктів; самооцінка особистістю своїх якостей визначається – із шести пунктів; оцінка проекту педагогічної підтримки – шкалою із п'яти пунктів.

Отже, вказані методики доцільно використовувати разом для формування більш повної картини про респондента, так як саморозвиток характеризується прагненням розвиватися, властивостями особистості, які спонукають до саморозвитку, можливостями реалізації себе в професійній діяльності, що можливо визначити за допомогою методики Л. Бережнкової, та рівнем реалізації потреби особистості в саморозвитку, що визначається за допомогою методики Н.Фетіскіна та ін.

Важливим регулятором поведінки особистості є самооцінка, аджек вона визначає відношення до своїх успіхів та невдач, що є важливим у професійній діяльності людини та впливає на її ефективність. Самооцінка та відношення людини до себе тісно пов'язані з рівнем вимог і мотивацій особистості. Від самооцінки залежить інтерпретація власного досвіду та очікувань людини від

самого себе та оточуючих. Н.Фетіскін, В.Козлов, Г.Мануйлов розробили експрес-діагностику рівня самооцінки, яка складається з 15-ти питань і в результаті дає можливість респонденту визначити свій рівень: завищений, середній (реалістичний), занижений. Діагностика на самооцінку за методикою Будассі спрямована на вивчення й оцінку уявлення про себе [4]. Внаслідок проведення діагностики можливо отримати такі результати: самооцінка висока (неадекватна та адекватна), середня, низька (неадекватна та адекватна). Як бачимо, в результаті вказаних діагностик на визначення рівня самооцінки особистості респондент може отримати однакові результати, та методика проведення суттєво відрізняється. За методикою Н.Фетіскіна респонденту достатньо відповісти на твердження, обравши один з чотирьох варіантів відповіді: дуже часто, часто, інколи, рідко, ніколи. Методика Будассі більш складна у проведенні. Автор пропонує список із сорока восьми слів, які означають властивості особистості. З них респондент має вибрати двадцять, які найбільше характеризують ідеал, та побудувати з них еталонний ряд, розмістивши їх в порядку від найбільш важливого до негативного. Після чого із відібраних раніше властивостей опитуваний вибудовує суб'єктивний ряд в порядку вираженості вибраних характеристик у себе. Метою обробки результатів даної методики є визначення зв'язку між оцінками якостей особистості, які складають «Я - ідеальне» та «Я – реальне», які відіграють важливу роль в процесі формування самооцінки. На думку автора методики, той, хто досягає в реальності характеристик, які відповідають ідеалу, буде мати високу самооцінку. Якщо ж людина має великий розрив між цими характеристиками і реальними своїми досягненнями, то її самооцінка, більш за все, буде низькою. На нашу думку, є сенс проводити як експрес-діагностику так і більш складну діагностику за методикою Будассі, щоб за допомогою співставлення та порівняння отриманих результатів зробити більш точний висновок про рівень самооцінки особистості.

З метою визначення рівня прагнення людини до найбільш повного розкриття та реалізації свого особистісного потенціалу, що дасть змогу з'ясувати потребу в самоактуалізації, тобто прагненні реалізувати свої здібності

і таланти, доцільно проводити діагностику самоактуалізації особистості. Найбільш повна самореалізація полягає в реалізації сенсу життя й ціннісних орієнтацій. Таку самоактуалізацію називають самовіддачею, самореалізацією. Трапляються поодинокі випадки, коли самореалізована особистість може називатися самоактуалізованою. Таке синонімічне вживання може стосуватися найвищого рівня виявлення самоактуалізації особистості. Розглянемо діагностику самоактуалізації особистості за методикою А.Лазукіна в адаптації Н.Каліни [7]. Опитувальник за вказаною методикою містить сто пар тверджень. В кожній парі респондент має обрати один варіант, який йому найбільше подобається або краще відповідає його уявленням, точніше відображає його думки. Перед початком діагностики опитуваний має зрозуміти, що немає хороших чи поганих, правильних або неправильних відповідей. Окремі шкали опитувальника представлені наступними пунктами: орієнтація в часі (наскільки людина живе сьогоднішнім), шкала цінностей (відношення до істини, добра, краси, цілісності, справедливості тощо), погляд на природу людини, потреба в пізнанні, креативність (прагнення до творчості), автономність, спонтанність, самопорозуміння, аутосимпатія, шкала контактності, гнучкість у спілкуванні. Як бачимо, діагностика за даною методикою займає певну кількість часу, разом з тим має доволі просту систему проходження й дає доволі широкий спектр результатів. На відміну від вказаної доволі простою і незабарною по часу, та не менш цікавою й результативною, є методика виявлення стилю самоактуалізації, запропонована В.Семиченко у підручнику «Психологія» [6]. Вона містить десять запитань з трьома варіантами відповіді і дає можливість визначити один з трьох стилів респондента: стиль особистості, що прагне до самоактуалізації, стиль консервативної особистості, стиль домінуючої особистості. Діагностики на визначення самоактуалізації особистості та стилю самоактуалізації за методикою А.Лазукіна в адаптації Н.Каліни й методикою В.Семиченко дадуть змогу більш детально проаналізувати результати та виявити нахили й можливості респондента, внаслідок чого розробити план дій по розвитку його здібностей.

Особливе місце в діагностиці особистості займає тест на орієнтацію сенсу життя за методикою Д.Леонтьєва [3], який дозволяє виявити джерело сенсу життя, який може бути знайдений людиною або в майбутньому (цілі), або в сьогоденні (процес), або в минулому (результат), або в усіх трьох складових життя. Цей тест містить двадцять пар протилежних тверджень, які дають можливість визначити рівень розвитку таких показників: цілі в житті (наявність чи відсутність планів на майбутнє), процес життя (інтерес та емоційна насиченість життя), результативність життя (задоволеність самореалізацією), локус контролю – Я (я – господар життя), локус контролю – життя (керованість життям). Респондент серед запропонованих пар протилежних тверджень має вибрати одне, яке відповідає, на його думку, дійсності та відзначити однією з цифр 1,2,3 в залежності від впевненості у виборі (або 0, якщо обидва твердження на погляд опитуваного правильні).

Висновки. Порівняльна характеристика вказаних методик діагностики рівня сформованості рефлексії та допоміжних діагностик саморозвитку, самооцінки, самоактуалізації тощо демонструє різноманітність та варіативність технологій діагностики, їх видів, механізмів, результатів. Серед них, на нашу думку, є значимі та ефективні. Та існує необхідність в розробці сучасних технологій діагностики рівня сформованості професійної рефлексії, зокрема професійної рефлексії педагога.

Список використаних джерел

1. Анисимов О. С. Акмеологические основы рефлексивной самоорганизации педагога: творчество и культура мышления: автореф. дис. ... д-ра психол. наук. Москва, 1994. 86 с.
2. Карпов А. В. Рефлексивность как психическое свойство и методика её диагностики. Психологический журнал. 2003. Т. 24. № 5. С. 45–57.
3. Леонтьев Д. А. Тест смысложизненных ориентаций (СЖО). 2-е изд. Москва, 2000. 18 с.
4. Нахождение количественного выражения уровня самооценки (по С. А. Будасси) / Никиреева Е. М. Психологические особенности направленности личности: учебн. пособ. Москва, 2007. 154 с.

5. Рукавишникова Е. Е. Формирование профессиональной рефлексии у студентов медицинского колледжа: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Ставрополь, 2007. С. 46–74.
6. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності: навч. посіб. Київ, 2004. С. 253–254.
7. Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. Москва, 2002. 490 с.

Denga Natalia

COMPARATIVE CHARACTERISTICS THE METHODS OF
DIAGNOSTICS THE LEVEL OF THE DEVELOPING PROFESSIONAL
REFLECTION

Abstract: In the article the author substantiates the relevance of the study the methods of diagnostics the level of the developing professional reflection, in particular for diagnostics the level of developing reflexivity and reflection, the level of formation pedagogical reflection, self-assessment the level of ontogenetic reflection. The author also considers complementary methods of diagnostics the level of self-development and needs in self-development, self-esteem, self-actualization, motivation of achievements, determination of values, etc. The author conducts the comparative analysis of these diagnostics on the content of the questionnaire, possible responses and the obtained results.

Key words: professional reflection, the technique of diagnostics the professional reflection, comparative characteristics the methods of diagnostics.

Деньга Наталия Николаевна

СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДИК ДИАГНОСТИКИ
УРОВНЯ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ РЕФЛЕКСИИ

Аннотация: В статье автор обосновывает актуальность исследования методик диагностики уровня развития профессиональной рефлексии, в частности диагностики уровня развития рефлексивности и рефлексии, уровня сформированности педагогической рефлексии, самооценки уровня

онтогенетической рефлексии. Автор рассматривает также взаимодополняющие методики диагностики уровня саморазвития и потребностей в саморазвитии, самооценке, самоактуализации, мотивации достижений, определение ценностных ориентиров и др. Автор проводит сравнительный анализ указанных диагностик на предмет содержания опросников, возможных вариантов ответов и полученных результатов.

Ключевые слова: профессиональная рефлексия, методика диагностики профессиональной рефлексии, сравнительная характеристика методик диагностики.